

УДК 94 (477) "1850-1870"

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.2.335>

Олена Бачинська*

ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РУХУ 50-70-Х РОКІВ 19 СТ. І ПІВДЕННА УКРАЇНА У ПОВІДОМЛЕННЯХ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація: У статті вперше на основі повідомлень послів і консулів Російської імперії досліджується питання ролі Південної України в українсько-польському русі 50-70-х років 19 ст. Діячі цього руху розглядали Одесу та Південну Україну, як стратегічно важливий регіон у подіях Східної війни 1853-1856 рр., Січневому повстанні 1863-1864 рр. та його наслідках. Роль і значення Одеси полягала не лише у комунікативній ролі, бази для зберігання та розповсюдження зброї, накопичення фінансів, безпосереднього плацдарму для бойових дій. Вона полягала також і в складанні нового геополітичного погляду на регіон, який став складовою частиною української або польської державної ідеї. Повідомлення дипломатів Російської імперії – послів у Стамбулі (Константинополі), Яссах, консулів у Галаці та Тульчі, що зберігаються у Державному архіві Одеської області, дають характеристику діячам українсько-польського політичного руху 50-70-х років 19 ст.

Ключові слова: український і польський політичний рух, 1850-70-і роки, послы та консули, Російська імперія, Листопадове повстання 1863-1864 рр., Одеса, Південна Україна, Державний архів Одеської області

Вступ. Українські та польські території у 19 ст., які знаходились в Російській імперії, мали складні процеси боротьби за права та ідентичність, вони супроводжувались створенням таємних організацій, повстаннями, в результаті яких у другій половині 19 ст. частина активних діячів опинилась за межами своєї Батьківщини. Однак життя в еміграції не означало припинення боротьби за ідентичність і власну державу. Об'єднані метою боротьби з російським імперським пануванням, вони створюють мережу організацій і намагаються через міжнародні впливи реалізовувати власні ідеї. У цій боротьбі можна виділити 50-70-ті роки 19 ст., коли відбувались важливі події міжнародного характеру та нестабільність у самій Російській імперії. Перш за все мова йде про Східну війну 1853-1856 рр. (в її рамках повстання «Київська козаччина»), наслідками якої стала нова геополітична реальність на кордонах Росії, зокрема існування Об'єднаних князівств Молдавії та Волощини і створення Румунії, Січнєве повстання 1863-1864 рр., яке мало значний вплив як у польських губерніях, так і в українських землях Російської імперії тощо. В усіх цих процесах активну роль грали дипломатичні служби, брали участь українські та польські політичні діячі.

* Бачинська Олена Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0496-5742>; e-mail: Olena_an@ukr.net

Огляд літератури та джерел. Діячам українського та польського політичного руху другої половини 19 ст. присвячена чимала література. Різні сфери їхньої діяльності ставали предметом не одного дослідження, як в українській, так і в польській історіографії. У той самий час про роль південноукраїнських земель, що стали частиною реалізації ідей українських і польських політичних діячів у 50-70-х роках 19 ст., наукової літератури обмаль. Значна кількість цих діячів знаходилась в еміграції й активно використовувала Одесу, Ізмаїл та інші південноукраїнські міста для своєї діяльності. Їх жвава комунікація не залишалась осторонь російських імперських дипломатичних представників. Однак цьому аспекту, присвятили свої дослідження лише окремі дослідники. Серед них Т. Гончарук¹, А. Лобан², В. Полторацький³, які вивчали діяльність М. Чайковського та З. Мілковського.

Відзначимо також декілька наукових збірок і монографій: «Поляки на півдні України» та «Поляки на Півдні України та в Криму», «Українські виміри Січневого повстання 1863-1864 рр.»⁴. Разом з тим, Державний архів Одеської області має значну кількість справ, що вміщують листи, повідомлення, депеші від дипломатичного корпусу Російської імперії в Отаманській Порті, Об'єднаних князівствах Молдавії та Волощини, Австро-Угорщині про діяльність політичних діячів українського та польського руху в зазначений період. Дослідження цих матеріалів і запропоновано до уваги у даній публікації.

Основна частина. Друга половина 19 ст. розпочинається військовими подіями Східної війни 1853-1856 рр., які безпосередньо торкалися території Південної України – бойові зіткнення на Кримському півострові, Одесі, в пониззі Дунаю і, як наслідок, частина території Придунав'я перейшла до Османської імперії. Під час війни на території Південної України та у прикордонних з нею територіях активізувались антиімперські настрої як в українському, так і в польському середовищах. Ці настрої проявлялись як на українських і польських територіях Російської імперії, так і серед українсько-польських кіл в еміграції.

Про настрої та можливі дії політичних діячів українського та польського середовища, які викликали занепокоєння, і повідомляв дипломатичний корпус Російської імперії в Стамбулі, Яссах, Галаці, серед яких в Османській імперії – посол М. Ігнат'єв – у Стамбулі (Константинополі), генеральні консули І. Лекс і П. Романенко – у Галаці, в Об'єднаних князівствах Молдовії та Волощини – генеральний консул Г. Оффенберг – в Яссах.

¹ Гончарук Т.Г. Газета «Одесский вестник» про вплив польських повстань 1830-1831 та 1863 рр. на Південну Україну. *Поляки на Півдні України та в Криму*. Ольштин; Ополе; Вроцлав; Одеса, 2007. С. 133-136.

² Лобан А.А. «Пошуки відьом» чиновниками Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства напередодні польського повстання 1863 р. (за матеріалами Державного архіву Одеської області). *Записки історичного факультету / ОНУ імені І.І. Мечникова*. Одеса, 2013. Вип. 23. С. 185-194.

³ Полторацький В. Документи про Михайла Чайковського в Державному архіві Одеської області. *Чорноморська минувшина. Записки відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 5. С. 143-151; Полторацький В. Остання таємниця Михайла Чайковського: причина смерті видатного українського політичного діяча. *Чорноморська минувшина. Записки відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: зб. наук. пр.* 2021. Вип. 16. С. 51-55 й інші.

⁴ Поляки на Півдні України та в Криму. Ольштин; Ополе; Вроцлав; Одеса, 2007. 257 с.; Поляки на Півдні України: історія та сьогодення. У 2-х т. Жешов; Київ; Миколаїв, 2008. Т. 1. 328 с. (Серія: Україна: історія і сучасність. Вип. 4); Українські виміри Січневого повстання 1863-1864 рр.: кол. монографія / за ред. О. Ресниці, Б. Янишиної. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2024. 318 с.

Дипломати Росії застерігали про те, що йде формування військових підрозділів за межами імперії для підтримки можливого майбутнього українського або польського повстання.

Стурбованість викликала наприклад діяльність відомого українського та польського політика Михайла Чайковського, відомого в цей час як Садик паша, який проживав у Стамбулі. Його діяльність по формуванню козацького війська на території колишньої Задунайської Січі, тобто Добруджі, з колишніх українських козаків, некрасівців і поляків, привернула увагу консула в Галаці та Тульчі. Фірман султана Абдул-Меджида схвалив формування війська у 1853 р. Воно складалось з двох полків, що мали 1400 вояків. Другим полком командував друг Михайла Чайковського – граф Владислав Замойський, один з лідерів польської еміграції у Стамбулі. Офіцерський склад забезпечили, здебільшого, польські ветерани Листопадового повстання 1831 р. Військо відзначилося у Східній війні, в 1854 р. при знятті облоги Сілістри та зайнятті Бухареста і проіснувало до початку 70-х років 19 ст. у складі турецької армії. Саме Михайлу Чайковському приписували створення організації «Таємний Комітет України та Бессарабії», що також вказує на залучення українських земель до національної боротьби⁵.

У цей період діяльності М. Чайковського називають «Керівником всіх [польських] емісарів в Європейській Туреччині»⁶. У Стамбулі перебували полонені солдати й офіцери російської армії, ними також опікувався посол Російської імперії, а також військові керівники Османської імперії, Франції та Британії. Посол контролював обмін військовополоненими у 1855–1856 рр. Солдати повідомляли російським дипломатам, що польська еміграція в особі граф В. Замойський, капітан Стюарт і перекладач Й. Ніколаєвич вербували їх до війська М. Чайковського та іноземних легіонів⁷.

Про одного з таких представників Воронича йшлося у листуванні між російським консулом у Галаці, міністром внутрішніх справ і новоросійським і бессарабським генерал-губернатором. Мова йшла про те, що В. Замойський надіслав Воронича до Тульчі для взаємодії між польськими «легіонерами» та старообрядцями Добруджі, які служили в козаках, для підтримки їхнього бойового настрою після Східної війни⁸. Слід зауважити, що «Київська козащина», яка розгорталась у кінці війни, принесла ідеї не лише нового польського спротиву, але й ідеї про «відновлення Малоросії», як серед української, так і серед польської молоді⁹.

Після завершення війни все частіше в повідомленнях від російських дипломатів у Стамбулі, Яссах, Будапешті та Галаці фігурує активна діяльність відомих представників

⁵ Полторах В. Османські козаки під час Східної (Кримської) війни у спогадах Михайла Чайковського. *Чорноморська минушина. Записки відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: зб. наук. пр.* Одеса, 2017. Вип. 12. С.133-137; Полторах В. Відзови Таємного комітету України та Бессарабії 1853 р. як джерела до історії політичної думки. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті.* 2016. С. 97-105 та інші.

⁶ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 391. Арк. 122, 135.

⁷ Ibid. Ф. 1. Оп. 203 (1855). Спр. 89. Арк. 31-31зв.

⁸ Ibid. Ф. 1. Оп. 203 (1857). Спр. 15. 2 арк.

⁹ Бачинська О. «Дело о восстановлении независимости Малороссии» 1855 р. (на матеріалах Державного архіву Одеської області). *Чорноморська минушина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: зб. наук. пр.* Вип. 4. Одеса, 2009. С. 178-186.

польського іредентизму. Так, зокрема у 1858 р. новоросійський і бессарабський генерал-губернатор мав інформацію від консула в Галаці і відповідно повідомляв радника бессарабського обласного правління, що Людвіг Мерославський (у рос. документах Людвик Мирославский) планував «підняти повстання в Царстві Польському або на Поділлі та Волині»¹⁰.

Людвіг Мерославський – відомий польський політичний діяч, учасник Листопадового повстання і згодом диктатор у Січневому повстанні, командував військовими революційними підрозділами в армії Дж. Гарібальді, підтримував активну взаємодію з польською еміграцією в Парижі, Стамбулі, Яссах. Напередодні Січневого повстання майор Лесневич, що служив у піхотному полку, був звинувачений у листуванні з Л. Мерославським і відомим польським діячем лондонського представництва – Іскандером. Адміністрація полку в Одесі провела розслідування й обшук, але довести зв'язки Лесневича з польськими керівниками не змогла¹¹. У той самий час російський консул у Галаці повідомив, що Михайло Чайковський (Садик паша) відправив до України свого «емісара» Олышанського «з важною місією». Від Владислава Замойського агенти мали прибути до Болграда та Ізмаїла¹².

Ще одним «емісаром» Садик паші вважався дехто Голдштейн. За повідомленням російського консула в Яссах він приїздив в Ізмаїл до польського представника Токарського, для організації постачання зброї та пороху для польських вояків. З цією ж місією Голдштейн прибув до Скулян до «якось Уластовського». За цією інформацією одеська поліція заарештувала схожого за прізвиськом і прикметами купця, що прибув зі Стамбула, але виявити нічого підозрілого не змогла¹³.

Можемо припустити, що цей Голдштейн міг виявитися більш відомим ад'ютантом Садик паші Горншейном або Горенштейн (Арнштейн), про якого теж повідомляв російський консул в Галаці у 1857 р. Він народився в Подільській губернії, служив у 5-му піхотному корпусі у Східну війну, і втік до Стамбула по її початку. Михайло Чайковський доручав йому «таємні та досить зухвалі справи», наприклад, передати листа від Єрусалимського Рабина¹⁴ до євреїв Росії, щоб підготувати повстання. З дорученнями, щодо агітації підняти повстання Горенштейн їздив також до Буковини, Галичини та мав приїхати зі Стамбула до частини Бессарабії, яка відійшла після Східної війни до Османської імперії¹⁵.

Початок Січневого повстання 1863-1864 рр. активізував повідомлення дипломатів. Так, влітку 1863 р. консул в Яссах писав про дворянина Генриха Жмаїловича, який жив в Одесі з французьким паспортом за дорученням Варшавського комітету, «вербував» людей та організовував підтримку повстанню¹⁶. В кінці літа російський консул в Яссах застерігав російське керівництво, що Центральний Польський комітет планує розпочати дії проти Росії з південного боку й активно залучає для цього «молдаван і валахов». Керівництво

¹⁰ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 48.

¹¹ Ibid. Ф. 1. Оп. 203 (1861). Спр. 24. 4 арк.

¹² Ibid. Ф. 1. Оп. 203 (1862). Спр. 41. 6 арк.

¹³ Ibid. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 77, 276–277.

¹⁴ Єрусалимський Рабин – головний рабин Османської імперії, найавторитетніший знавець Священного Писання в іудаїзмі.

¹⁵ Полторак В. Документи про Михала Чайковського... С. 143–151.

¹⁶ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 107, 109а.

Об'єднаних князівств Молдавії та Волощини виступає за союз з Францією та Польщею, з метою забрати Бессарабію¹⁷. Дійсно, за повідомленнями інших дипломатів спостерігаємо активізацію діяльності по формуванню бойових загонів і закупці зброї, коней та інших необхідних речей.

У цей самий час за депешею консула з Галаца в Одесу була відправлена телеграма підозрілого змісту, що повідомляла про збирання коштів та організацію загонів повстанців, засвідчила зв'язок діячів польського руху по лінії Одеса – Галац – Константинополь¹⁸. Він також повідомляв, що в Одесі проживають, відправлені з Галаца Драбинський і Грушевський, які сприяють виготовленню для поляків турецьких паспортів, і організовують склади зброї та пороху в бессарабських колоніях¹⁹. Ймовірно для підтримки польської справи в Добруджі, Садик паша, за повідомленням російського консула в Галаці, відправив в Україну «прокламацію», де закликав місцевих жителів приєднатися до польського повстання, і він готовий направити на допомогу козацькі полки з Османської імперії. Для вторгнення в Бессарабію, в Тульчі, начебто вже формувались спеціальні загони, однак в них не більше 60 українців²⁰. «Сума, яку вони мають [для вербування], виявляється значною, тому що, кожний кого завербували, отримує в місяць 10 червінців... Виходячи з тої швидкості, якою йде вербування, я [консул] припускаю, що вони вторгнуться в наші кордони восени. Серед інших, вони намагаються завербувати великорусів та малорусів [так в тексті документа. – Авт.], що знаходяться тут», тобто в Добруджі. У 1860-х рр. україно-російське населення було представлено в Добруджі, здебільшого, нащадками козаків Задунайської Січі, українськими селянами-втікачам, російське населення – старообрядцями та козаками-некрасівцями. Не зважаючи на те, що консул писав, що це населення «енергійно відкидає» залучення до польських справ, у документах новоросійського та бессарабського генерал-губернатора збереглися листи, в яких чиновник стурбований такою можливістю. У результаті цього з'явилося розпорядження скласти карти Нижнього Подунав'я із зазначенням селищ, де проживали старообрядці та пильнування за ними²¹.

За інформацією консулів у Галаці та Яссах, поляки прибували невеликими партіями на кордон з Росією з різних боків, їх нараховувалося вже двох тисяч, наприклад, у Галаці 800 осіб, Яссах 150. В Одесі, за чутками, в колоніях Люстдорф, Кляйн Лібенталь і Гросс Лібенталь перебувало багато поляків, які їздили до інших на переговори²². Означені події відбувались на фоні спроби польського діяча Зигмунда Мілковського висадитися з озброєним загonom на лівому березі Дунаю²³.

З. Мілковський навчався в Ришельєвському ліцеї Одеси. Він приїхав до Стамбула з Добруджі ще в 50-х роках 19 ст. після участі у «Весні народів» 1848 р. в Угорщині. У місті він

¹⁷ Ibid. Арк. 171.

¹⁸ Ibid. Арк. 118.

¹⁹ Ibid. Арк. 230.

²⁰ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 86зв.

²¹ Ibid. Спр. 519. Арк. 6, 14-15; Спр. 721. Арк. 3-5, 32-33; Спр. 430. Арк. 94, 186-197, 246-258.

²² Ibid. Арк. 63-64, 78-79.

²³ Гончарук Т.Г. Напад повстанців С. Мілковського на Південну Бессарабію 1863 р. у висвітленні «Одесского вестника». *Поляки на Півдні України: історія та сьогодення*. У 2-х т. Т. 1. Жешов; Київ; Миколаїв, 2008. С. 158-163.

організував кав'ярню, де поляки могли зустрітися, обмінятися думками, читати лекції²⁴. Під час Січневого повстання він був керівником польського виступу в Молдові²⁵. Його загін, за різними даними до 400 осіб, перейшов Дунай у Молдавію, намагаючись пройти через північні райони країни в Буковину, однак поблизу с. Тараклії загін був розбитий молдавськими військами. Заарештовані поляки згодом були відправлені до Галацу та Стамбула²⁶. Про це досить докладно писала не лише одеська преса, але й російські консули в Галаці та Яссах. Зигмунд Мілковський ще не декілька разів, за повідомленням дипломатів, буде намагатися сформувати озброєні загони і знов перейти Дунай²⁷.

У серпні 1863 р. цей самий консул П. Романенко повідомив, що в Галаці з'явився «дехто Коваленко», поміщик Полтавської губернії, що навчався у С.-Петербурзькому університеті і за участь у студентських виступах був відрхований. Місцеві польські діячі у Галаці пропонували йому вступити до їхніх лав, але за повідомленням консула, Коваленко відмовив, бо «прирік себе справі Малоросії, своєї батьківщини», після цього він через Галац виїхав до Стамбула²⁸.

У повідомленні консула є одна цікава інформація, що Коваленко вступив до Корпусу лісничих. При цьому, не зовсім зрозуміло чи то в Росії, чи то Галаці. У зв'язку з цим можна зробити припущення, що це відбулось у Галаці і пов'язано це з польським діячем Каролем Бжозовським. Він приїхав до Стамбула, як і частина польських діячів, після участі в подіях «Весни народів» 1848 року. З дитинства К. Бжозовський любив лісове господарство і закінчив у Варшаві відповідний інститут. Тому, коли йому доручили формувати з Ф. Сокальським і З. Милковським польський легіон в Османській імперії, відразу виїхав до лісів Анатолії. За це отримав ім'я Кара Авджи²⁹.

Бжозовський взяв активну участь у підготовці та поході З. Милковського. Спочатку він керував виготовленням гарматних ядер і пороху, а потім командував ротою і був поранений. Після одужання він отримав посаду в лісництві Османської імперії та неодноразово бував у Галаці. Як зазначив посол Росії у Стамбулі «К. Бжозовський перебував на посаді інспектора румелійських лісів і мав сприяти, щоб на вакантні посади лісничих, контролерів і вартових брали переважно поляків»³⁰.

Майже всю осінь 1863 р. дипломатичні структури Російської імперії продовжували повідомляти про активність українських і польських діячів. Так, наприклад, у жовтні 1863 р. російський посол у Стамбулі писав, що неперевіреними даними, в Одесі проживав «дехто Верницький», який сприяв польському руху, тепер Верницький переїхав до Галаца, де отримував доручення від місцевого «революційного комітету», а далі повідомляв їх чиновникам в одеській поліції, які були «віддані польській справі»³¹.

Восени 1863 р. у Галаці з'явився відомий польський політичний діяч Михайло

²⁴ Пуотровский С. Свет и тени Турции. URL: <https://coollib.com/b/320084/read>

²⁵ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 529. Арк. 45-46.

²⁶ Ibid. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 63-64, 116, 148, 171, 172-173зв., 196-198зв.

²⁷ Ibid. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430.

²⁸ Ibid. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 86зв.

²⁹ Орловски Б. Полските инженери в България. *История (София)*. 2016. № 6. С. 633-640. URL: https://azbuki.bg/wp-content/uploads/2016/11/azbuki.bg_dmdocuments_History_06_16_BoleslawOrlowski.pdf

³⁰ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 529. Арк. 45-46.

³¹ Ibid. Арк. 247зв.

Мрозовицький. За свідченнями таємного російського агента «з польських справ» Н. Треттера: «В той самий час доводжу до відома імператорського консульства, що комісар Мішель Мрозовицький прибуває прямо з Варшави та що він [був] присутній на Раді всіх революційних діячів у Лондоні в жовтні. Звідти – через Париж, Берлін та Познань він відправився до Варшави, де проживав під вигаданим ім'ям з прусським паспортом. З часу свого прибуття до Галацу 4/16 листопада він відправив значну кількість листів у західні провінції через Львів; так само він двічі писав до Одеси з проханням надіслати необхідні кошти для його утримання та підтримки польської революційної діяльності в Князівствах»³².

М. Мрозовицькому було надано посаду надзвичайного комісара в «полудневих землях». Про це повідомляв російський консул у Галаці: «Польський Народний уряд надав поляку Михайлу Мрозовицькому звання надзвичайного комісара в полудневих країнах, під якими слід розуміти: Придунайські князівства, Галичину, Південну Росію та Добруджу». Центром його діяльності та централізації польського руху, був обраний Галац, який мав добре сполучення з Одесою, Константинополем, Львовом та іншими містами. Для своєї діяльності комісар отримував дві печатки із зображенням трьох гербів – Польщі, Литви й України з відповідними написами «Народний уряд та Агенство Полудневе», та «Народний Уряд та Комісар Полудневий»³³. Мрозовицький особисто спілкувався з секретарем керівництва Об'єднаних Дунайських князівств та османським урядом в особі Садик-паші. Саме останньому Мрозовицький допомагав в організаційних справах козацького війська³⁴. Зауважимо, що дружина і діти Михайла Мрозовицького проживали в Одесі, але через безпеку переїхали до Стамбула³⁵.

Після завершення Січневого повстання українські та польські діячі не припинили свою діяльність. Маємо значну кількість повідомлень дипломатичного корпусу Росії про їхню комунікацію у південноукраїнських землях. Так, у січні 1866 р. за повідомленнями російського представника в Яссах, із Парижа прибув польський агент Томачинський, який повинен був виїхати «в Україну та Київ». Він разом з іншими агентами, мав наміри підняти «селянське повстання в Україні та Малоросії»³⁶. У той самий час, напруту нагнітали й повідомлення російського посла в Стамбулі. За його інформацією, за кордоном була надрукована, «якась обурлива брошура» українською мовою, яка надсилається «значною кількістю в Україну, через деяких із професорів Київського університету»³⁷.

Посол також повідомляв про те, з Константинополя в Україну, через Тульчу і Кагул,

³² Переклад з французької мови авторки публікації: «En même temps je porte à la connaissance du Consulat Imperial que le Commissaire Michel Mrozovitsky arrive directement de Varsovie et qu'il assiste au mois d'Octobre à un Conseil tenu à Londres par toutes les notabilités révolutionnaires. De là, – par Paris, Berlin et la Poznanie il aleva a Varsovie, o'u il a séjourné sous un nom emprunté, avec un passeport prussien. Depuis son arrivéc à Galatz, le 4/16 Novembre, il a expédié un grospli de depeches en destination des provinces occidentales, par la voce de Léovo; de meme il a écrit deux fois à Odessa pour presser l'envoi des sommes nécessaires à sou doyer et à alimenter les ménées révolutionnaires polonaises dans les Princ[i]p[au]ltés». – Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 323зв.

³³ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 237зв.

³⁴ Записки Михайла Чайковського (Мехмед-Садик паші). *Русская старина*. 1900, август. С. 222.

³⁵ Держархів Одеської області. Ф. 1. Оп. 249. Спр. 430. Арк. 226-226зв., 231, 237.

³⁶ Ibid. Спр. 529. Арк. 3.

³⁷ Ibid. Спр. 529. Арк. 11-12.

за листом російського консула в Тульчі, виїхав один із польських агентів з гучним іменем або псевдонімом «Богун», який мав намір через Татарбунари проїхати в Україну³⁸. Цікавим є те, що це ім'я пов'язано з козацьким минулим і про це не могли не знати політичні діячі Стамбульського осередку, адже сам Михайло Чайковський мав козацьке походження по-матері. За повідомленням посла у Стамбулі, в цей час польські справи стали значно менше цікавити Михайла Чайковського через смерть його дружини – «запеклої польки»³⁹. З початком 70-х років 19 ст. частина польської еміграції повертається до Росії, серед них, наприклад, Вільгельм Янушевський – офіцер козацького війська⁴⁰, брат Михайла Мрозовицького – Ян Мрозовицький⁴¹, в'єнті-решт, сам Михайло Чайковський разом з ад'ютантом Адамом Морозовичем переїжджають через Одесу до Києва, а потім Чернігівської губернії у листопаді 1872 р.⁴². Згодом козацьке військо в Османській державі ліквідовується, український і польський політичний рух отримує інші форми та напрямки діяльності.

Висновки. На землях Південної України українські та польські політичні діячі розпочали активну діяльність вже з 50-х років 19 ст., безпосередньо з початком Східної війни 1853-1856 рр. Під час війни та після неї, коли частина Придунав'я відійшла до Османської імперії, стало стратегічно важливим і тактично можливим, використати цю територію для підготовки й організації Січневого повстання 1863-1864 рр. Під час повстання з'являються вербальні та невербальні ознаки, що у майбутній польській державі українська складова буде виокремлена, тобто мала бути створена «Держава трьох народів», чого не було раніше. Крім цього, для території Південної України з'явився польський комісар «полудневих земель» («полудневих країн»). Його діяльність охоплювала Південну Україну, Добруджу, Придунайські князівства та Галичину. Отже, Південна Україна стала зручним центром для комунікації між українськими та польськими діячами в еміграції та місцевими патріотами, для перевезення і зберігання зброї, збору фінансів, і навіть, могла стати плацдармом бойових дій. Про всі ці процеси російській владі активно повідомляли російські дипломати в Османській імперії та Об'єднаних князівствах Молдавії та Волощини – Стамбулі, Галаці, Тульчі й інших містах, їх повідомлення та депеші у значній кількості зберігаються в Державному архіві Одеської області.

Olena Bachynska

**Activists of the Ukrainian-Polish Political Movement of the 1850s-70s and the Southern Ukraine in the Reports of the Diplomatic Service of the Russian Empire
(Based on Materials from the State Archives of Odesa Region)**

Abstract. The article is the first to examine the role of Ukrainian-Polish movement of the 1850s-70s, based on the reports of ambassadors and consuls of the Russian Empire. The

³⁸ Ibid. Спр. 529. Арк. 26-263зв., 41-41зв.

³⁹ Ibid. Арк. 42-43.

⁴⁰ Ibid. Оп. 174, Спр. 34 (1871). 5 арк.

⁴¹ Ibid. Оп. 249. Спр. 523. Арк. 103-103зв.

⁴² Ibid. Спр. 651. Арк. 1, 3-4.

activists of this movement considered Odesa and Southern Ukraine as a strategically important region in the events of the Eastern War of 1853-1856, the January Uprising of 1863-1864 and its consequences. During the uprising, there are verbal and non-verbal signs appeared concerning the issue that the Ukrainian component in the future Polish state would be separated, that is, in result a 'State of Three Peoples' planned to be created, which had not happened before among the ideas of Polish movement. In addition, an office of Polish commissar of the 'Southern lands' ('Southern countries') was established for the territory of the Southern Ukraine. His entire activities covered the Southern Ukraine, Dobrudja, the Danubian principalities and Galychyna. The leaders of the Ukrainian and Polish movement, who were in very close position to the southern Ukrainian borderlands, such as M. Chaikovsky (Sadyk-pasha), Z. Milkovsky, M. Mrozovytsky, L. Mieroslavsky, were especially active. With their support, secret Polish organizations were created in the territory of the Kherson, Katerynoslav provinces and the Bessarabian region, and the ideas of the Polish movement were spread, which were associated by local officials, among other issues with Ukrainian national ideas on restoring Ukraine as a state.

Thus, the Southern Ukraine became a convenient center for communication between Ukrainian and Polish figures in emigration and local patriots, for transporting and storing weapons, collecting finances, and could even become a springboard for battle activities. All these processes were actively reported to the Russian authorities in the 50s-70s of the nineteenth century by Russian diplomats in the Ottoman Empire and the United Principalities of Moldavia and Wallachia – who were in Istanbul, Galati, Tulcea and other cities, their messages and dispatches are stored in large numbers in the State Archives of Odesa Region.

Keywords: Ukrainian and Polish political movement, 1850s-70s, ambassadors and consuls, Russian Empire, November Uprising of 1863-1864, Odesa, Southern Ukraine, State Archives of Odesa Region